

Andra Annuka

Tartu ülikooli eesti ja soome-ugri keeleteaduse magistrant

Naer eesti suulises argivestluses

Esmapilgul võib tunduda, et naerul ja keeleteadusel ei ole mitte mingit seost. Naerdakse ju siis, kui tehakse nalja. Siiski ei ole see alati nii – naerul on oma roll ka sellistes olukordades, kus asi on naljast kaugel. Millised on siis olukorrad, mis meid naerma ajavad?

Siinse artikli aluseks on samateemaline bakalaureusetöö, kus uurisin, millistes suhtlusolukordades naeru esineb ning mis on naeru ajendiks. Materjalina kasutasin Tartu ülikooli suulise eesti keele korpusest pärinevaid argivestluste transkriptsioone, kust noppisin välja kõnevoore, milles esines naeru või naervat häält. Kokku leidsin 213 naeru, 293 naerva häälega öeldud kõnevooru ning 109 juhul esinesid mõlemad nähtused koos. Kuna tegemist on argivestlustega, siis on vestlejad omavahel tuttavad (nt sõbrad või pereliikmed). Vestluste teemad olid argised – räägiti koolist, ühistest tuttavatest, lastest jne. Analüüsisin löike vestlusanalüüsi põhimõtteid järgides (vt lisa nt Kasterpalu, Gerassimenko 2006). Analüüsi tulemusena leidsin, et naeru esineb kahes suhtlussituatsioonis: huumori ja naljaga seotud olukordades ning probleemsetes situatsioonides.

Huumoriga seotud olukorrad

Huumoriga seotud olukordades on naeru ajendeid kolme tüüpi: nali, uskumatu või veider situatsioon ning mitteverbaalne ajend.

Nali ja naer esinevad kõnes üldiselt koos – nali eeldab vastuseks naeru. Seega võib nalja ja naeru pidada ka naabruspaarideks (vt nt Hennoste 2000a). Naerda võib ka nalja rääkija – seda eriti pikemate jutustuste puhul, kus kõnelejad rõhutavad enda jaoks naljakaid kohti naerva häälega.

Naljaga seotud situatsioonides esines 133 naeru (63% kõikidest naerudest), 160 naerva häälega öeldud vooru (55% kõikidest naerva häälega öeldud voorudest) ning 73 vooru, kus esinesid mõlemad nähtused koos (67% kõikidest mõlemat nähtust sisaldavatest voorudest).

Näites 1 vestlevad omavahel noormees E, neiu R ja neiu ema V. V üritab meenutada teesorti, mis talle meeldis, kuid selle nimi ei tule meelde. Reas 1 teeb R ettepaneku, et ehk oli tegemist jõuluteega (*kristmastee*), V aga vaidleb vastu. Selle peale teeb E nalja, et tegemist oli näärিতেega. Kuigi transkriptsioonist on näha, et E muudab seda vooru öeldes oma hääletooni, ei ole ta kasutanud naervat häält. Küll aga kasutab naervat häält R (reas 9), et reageerida E naljale.

(1)¹

1 R: oleks võind `osta. (.) see: `kristmastee on ka `päris ea=aga ta=on
`selline=

2 V: =nood ei `olnd, nood olid mingi `muu=h, ((ohkab))

3 R: no `mi[s asi.]

4 V: [`õhu]kesed karbid `olid=ja.

5 (0.2)

6 R: mis=`siis=[ä.]

7 E: @ [too]=oli `näari `tee. @

8 (0.4)

9 R: **hehe** \$ [`e(h)i=olnd `jõulu jah] \$

10 V: [mingi `Landon `La]ndon oli `peal seel (.)

11 `pakil, * mina=i tea mis `tee, [`kristmäs ta=i=`old. *]

Naeru kasutatakse vestlustes ka sellistel momentidel, mil vestluspartneri öeldu tundub absurdne, uskumatu, veider või on vestluses tekkinud olukord vastuoluline. Sellises olukorras esines naeru 11 korral (5%), naervat häält 24 korral (8%) ning mõlemat koos kahel korral (2%).

Näites 2 vestlevad naistudeng KE, tema elukaaslane M ja naistudeng KR. KE mainib M-le, et toas on külm ning võiks ahju kütta (read 1–2).

¹ Transkriptsioonimärgid: ` rõhk; = kokku hääldatud sõnad; : venitus; [...] pealrääkimine; - katkestatud sõna; AHA kõvem hääle; (1.0) pausi pikkus sekundites; , poollangev intonatsioon; . langev intonatsioon; ((naer)) uurija kommentaarid; *...* vaikselt jutt; \$... \$ naerdes öeldud lõik; @- hääletooni või hääle kvaliteedi muutus; {sõna}- ebaselgelt kuuldu sõna või lõik; .hh - sissehingamine

M vastab real 4, et ta on juba kütnud ahju. KE küsib üle, et kas M küttis ahju täna (reas 5), M vastab real 6 jaatavalt. Tekib vastuoluline olukord – kui ahju on köetud, peaks toas soe olema. KR reageerib tekkinud vastuolule lühikese naeruga (real 7).

(2)

- 1 KE: ((hõikab köögist)) kule `Miku siin on nii `kül. sa võiksid seda `ahju
- 2 kü-
- 3 (0.6)
- 4 M:ma `kütsin juba `ahju muuseas.
- 5 KE: `TÄNA.
- 6 M:jah
- 7 KR: **hehe**

Naeru tekitavad ka olukorrad, kus vestluse väliselt toimub midagi naljakat, mida kõnelejad ei ole plaaninud, näiteks hakkab keegi luksuma või teeb lemmikloom midagi naljakat. Mitteverbaalsest tegevusest ajendatult esines naeru 40 korral (19%), naervat häält 46 korral (16%) ning 17 korral mõlemat korraga (15%).

Näites 3 vestlevad omavahel ema (E), isa (I) ja tütar (T). Real 2 hakkab ema luksuma ning ema ja tütar naeravad selle üle (read 4 ja 5). Real 6 teeb isa E luksumise üle nalja, lisades naerva häälega kommentaari *püksid märjad või*. Ema ja tütar reageerivad sellele kommentaarile naeruga (read 8 ja 10), isa lisab naerva häälega kommentaari *lõksud* (real 9). Naer lõpeb tütre algatatud temavahetusega, kui ta esitab küsimuse *oota see oli minu oma vä* (real 10).

(3)

- 1 (0.6)
- 2 E: ((luksub)) oeh
- 3 I: hmh
- 4 E: [**mhemhe**]
- 5 T: [**mhemhe**]
- 6 I: \$ **p(h)üksid `märjad=või.** \$
- 7 (0.4)
- 8 E: **hehe** [**hehe**]

9 I: \$ [lõksud] \$

10 T: mheh o(h)ota (.) se=oli `minu=oma=vä. ((lusika kohta))

Probleemsed situatsioonid

Probleemsetes situatsioonides ei ole naerul seost huumoriga. Siin on naeru eesmärk hoopis lahendada vestluses tekkinud ebamugavaid ja pingelisi olukordi. Sellised juhud on piinlikud ja ebamugavad situatsioonid, eneseparandused ja takerdumised ning mitte-eelistatud väite või seisukoha pehmemdamised.

Piinlikkusest tingitud naeru põhjustavad olukorrad, kus kõnelejad ei tunne end mugavalt. Ebamugavust võib põhjustada tundlik teema (nt raha), teadmiste puudumine või pakkumisest keeldumine. Sellistes

olukordades esines naeru 24 korral (11%), naerva häälega öeldud voore 14 korral (5%) ning mõlemat koos 6 korral (5%).

Näites 4 vestlevad omavahel kolm naistudengit (L, M ja T). L teeb M-le ettepaneku minna Tallinna (ridadel 1–2). M-le see idee ei meeldi, seetõttu lisab ta naerva häälega veidi naljatleva küsimuse, et kas L tahab kohe minna (rida 4). Seejärel hakkab M naerva häälega pakkumist tagasi lükkama (rida 7). T üritab naerva häälega siiski M-i ergutada minema ning lisab, et tema läheks, kui tal ei oleks eksamit (read 9, 14 ja 16). T-le vastab M konkreetselt ei (rida 13). Olukorra lõpetab L-i naer real 17, mis märgib seda, et L on leppinud M-i keeldumisega.

- (4)
- 1 L: [kule, `Marili,] (0.6) tule
- 2 `Tallina ja lähme `Mardi juurde `sauna.
- 3 (0.3)
- 4 M:\$ **präägu=vä.** \$
- 5 (0.5)
- 6 L: omme.
- 7 M:**hehe** \$ [a mine] `üksi, `mina [ei=`lähe.] \$
- 8 L: [äh] [mhmh] ei:.
- 9 T: \$ `mine: **Marili, mine=**`mine. \$
- 10 (0.3)
- 11 M:ei `lä[he:,]
- 12 T: [mine=]`mine noh
- 13 M:ei `lä[he:]
- 14 T: \$ [mul on] `neljappäval `eksam ma * **taksin** * .hhhh
- 15 {M}: **heheh**
- 16 T: `kõvasti `arjutada=**ja**, \$
- 17 L: **mhemhe**
- 18 {-}: [midagi]
- 19 M: [mida:]
- 20 T: mul=on `kõne:, v-või mitte `kõne, vaid `ettekanne=on.

Ebamugav situatsioon, mis põhjustab naeru, võib olla seotud ka takerdumise ja eneseparandustega (vt lisa Hennoste 2000b). Eneseparanduse puhul parandab kõneleja vigu enda öeldud voorus, takerdumise korral hakkab kõneleja näiteks sidesõnu kordama. Eneseparandustes kasutab

kõneleja naeru selleks, et anda märku sobiva lahendi leidmisest. Materjali hulgas esines eneseparandusega seotult 16 naerva häälega öeldud vooru (5%) ning 4 vooru, kus kasutati naeru ja naervat häält koos (4%).

Näites 5 vestlevad naistudengid A ja M. A jutustab, kuidas ta käis õues pilte tegemas ning real 6 jääb ta kordama sidesõna *ja*, et võita juurde aega sõna otsimiseks. Õiget sõna ta siiski ei leia, konkreetse sõna asendab A sõnaga *kõik*, mida ta ütleb naerva hääletooniga. Naeruga märgib A, et on sõna otsimise lõpetanud ning jäänud rahule väljapakutud lahendusega.

(5)

- 1 A: [ja=ma: `muidugi mul=olid `õnneks] net=ee noh `tunked või
- 2 noh need `jalas ja=ja korralikud `saapad tead ma `sumasin see (.)
- 3 mis ma `kümme minutit seal `väljas olin ma olin `higine.
- 4 (0.6)
- 5 M:õõõõõ?
- 6 A: **et `teha=neid `pilte=ja:=ja \$ `kõike=ja \$ vata (.)** `selles oli
- 7 `alb=et=eee `udu (.) noh `lumi ja taevas oli samat `värvi.

Kolmandaks ajendiks, mis ebamugavas olukorras naeru tekitab, on mitte-eelistatud väite või seisukoha pehmemdamine. Mitte-eelistatud vooruks võib olla näiteks keeldumine, samas ka näiteks tõgav nali või solvang. Mitte-eelistatud voorude pehmemdamiseks kasutati naeru viiel korral (2%), naervat häält 33 korral (11%) ning mõlemat koos seitsmel korral (6%).

Näites 6 vestlevad naine R ja tema poiss-sõber E, jututeema on teesordid, tekib vaidlus, kas R-ile maitseb must tee. E ja R arutavad omavahel, millal R musta teed üldse joonud on (read 1–5), R väidab real 6, et Haagel. E tunnistab real 7, et nii võis olla küll, mille peale R ütleb ridadel 9–10, et E ei tea maailmaasjadest midagi. Selleks et öeldu ei mõjuks solvanguna, ütleb R vooru naerva häälega. Siiski on E vastusest real 12 näha, et see kommentaar ei meeldinud E-le, kuna viimane hakkab õigustama oma puudulikke teadmisi.

(6)

- 1 E: oled=sa=seda `musta `joond `üldse=vä.
- 2 R: @ `m(h)mudugi `ole:n. @
- 3 (.)
- 4 E: `kuna.

- 5 (0.5)
 6 R: `Haagel oligi üks `p(h)akk `t(h)e[da.]
 7 E: * [ah] `õige jah. *
 8 (0.6)
 9 R: \$ `mis=sa `s(h)eletad, {ei tea} `maailma asjadest midagi. \$.hhh
 10 **Tutu**
 11 {-}: {{-}}
 12 E: [no] palju `mina neist `Aage `asjadest pean `teadma.

Kokkuvõtteks

Naeru esineb eesti suulises argivestluses kahes situatsioonis: humoorikas ja probleemses. Materjali hulgas esineb humoorikas olukorras naeru oluliselt rohkem kui probleemses. Naeru esines humoorikas kontekstis 184 korral (86%), naervat häält 230 korral (78%) ja mõlemat koos 92 korral (84%). Probleemses kontekstis olid need arvud vastavalt 29 (14%), 63 (22%) ning 17 (16%). See võib olla tingitud materjalist – tegemist on argivestlustega ehk vestlejad on omavahel lähedased, seega tekib vestluses probleemseid olukordi vähem. Olenemata vähestest näidetest pakub probleemsetest situatsioonidest ajendatud naer huvitavat informatsiooni selle kohta, kuidas me kasutame naeru selleks, et vähendada suhtluses piinlikkust ning vältida konflikte.

Viidatud kirjandus

- Hennoste, Tiit 2000a. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde VI. Akadeemia 10, 2221–2254.
 Hennoste, Tiit 2000b. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde VIII. Akadeemia 12, 2689–2710.
 Kasterpalu, Riina; Gerassimenko, Olga 2006. Vestlusanalüüs. Teoreetiline keeleteadus Eestis II. Toim. Ilona Tragel, Haldur Õim. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.